

Fedorchuk A.M.

Ph.D., Associate Professor,

Kherson state agrarian University, Kherson, Ukraine

INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE AS THE BASIS FOR DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE

Федорчук О.М.

к.е.н., доцент,

Херсонський державний аграрний університет, м. Херсон, Україна

ІНСТИТУЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Обґрунтовано шляхи розвитку інституційної інфраструктури аграрної сфери, спрямовані на підтримку функціонування підприємств аграрного сектору. Показано, що дієву роль у створенні сприятливої економічного середовища в аграрній сфері може відіграти аналіз інституційного середовища з позиції позитивної дії на базові умови відкриття та розвитку різних форм аграрної діяльності.

Ключові слова: *інфраструктура, аграрний сектор, державна політика.*

In the article justified way of development of the institutional infrastructure of the agrarian sector, aimed at supporting the functioning of the enterprises of the agricultural sector. It is shown that an effective role in creating a favorable economic environment in the agricultural sector can play in the analysis of the institutional environment from the perspective of the positive effects on basic conditions for the opening and development of various forms of agricultural activity.

Key words: *infrastructure, agriculture, public policy.*

Складність соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в Україні, необхідність розв'язання масштабних завдань реформування економіки та суспільства певним чином послабили увагу до забезпечення аграрної політики, створення механізмів узгодженої взаємодії центральних і місцевих владних структур, громадськості та бізнесу щодо розв'язання нагальних проблем сільського господарства. Загальновідомо, що будь-яка політика є ефективною лише тою мірою, якою їй вдається підтримувати баланс

різноманітних інтересів. І аграрна політика не є винятком. Вона настільки ефективна, наскільки вдається досягнути та стабілізувати компроміс між інтересами аграрної сфери та реалізацією загальнонаціональних проблем. Місцеві інтереси визначаються забезпеченням повноцінного і збалансованого існування людини та територіальної громади, гарантуванням їх відтворення на основі ресурсів та повноважень, які держава визнає місцевими. Задля цього необхідно створювати ефективну інституційну інфраструктуру, яка б якісно реалізовувала державну політику в аграрній сфері.

Наявність розвиненої інституційної інфраструктури розвитку аграрної сфери має розглядатися як необхідна умова здійснення ефективної політики розвитку держави в цілому, а також як один із основних чинників, здатних прискорити рух нашої країни шляхом європейської інтеграції. Останні події, що відбуваються в державі, свідчать про необхідність існування інституціональної структури не виникає автоматично, а перенесення структур успішно функціонуючих західних економік не гарантує відбору найбільш ефективних інститутів. Політика держав з транзитивною економікою повинна спрямовуватися передусім на створення умов для проведення інституційної реформи у сфері господарювання з метою формування ефективної інституційної структури. Подібні перетворення можуть мати як комплексний позитивний вплив на загальний рівень економічної безпеки, так і стабілізуючий на індикатори окремих її складових.

На наш погляд, аграрна сфера країни, як ніяка інша із господарських систем, потребує інституційних змін, адже саме вона характеризується низьким рівнем конкурентоспроможності виробництва, зтяжним процесом реформування галузі, розвалом соціальної інфраструктури. Вона є досить консервативною економічною системою, тому темпи інституційних змін будуть досить повільними, але вони є об'єктивно необхідними. Інститути, які діють сьогодні в аграрній сфері, не забезпечують нову якість системи, її саморегулювання та відтворення, унаслідок чого в масштабах аграрної економіки здебільшого відтворюються застарілі моделі й уклади.

Сталий розвиток визначає збалансованість економічних, соціальних та екологічних складових. Для розв'язання завдань, що постійно виникають, важливим є побудова нової структурної політики, яка спирається на концепції екологізації суспільних відносин [5, с. 41]. Тому доцільним є обґрунтування основних напрямів розвитку інфраструктури аграрної сфери з позицій інституціональної теорії, оскільки саме інституціональне забезпечення трансформації економічних систем наповнює інституції відповідним сенсом і є основною складовою успіху їх реформування. По суті, інституціоналізація – це перетворення соціальних намірів на норму шляхом їх упровадження за допомогою інституцій влади й на основі засобів правового, економічного, політичного регулювання.

А. А. Ткач указує, що інституціонуванням можна назвати процес оформлення соціальних намірів у конкретні правові акти, за виконання яких відповідають органи влади й управління [6, с. 269]. Відповідно формується й інституційне середовище, що характеризується, як «чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають обмеження для економічних суб'єктів, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації господарської діяльності» [1, с. 26].

Стосовно поняття інститутів та інституцій, Д. Норт наголошує, що інституції – це «правила гри» в суспільстві, або придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певному руслі. І як наслідок, вони структурують стимули у процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного [4, с. 25]. Загалом під інститутами розуміють і соціально визнані нормативно-ціннісні системи (установи, норми й ін.) і формалізовані структури, які їх реалізують. Відповідно до такої позиції, ринок як такий є суспільним (соціальним) інститутом, котрий заснований на принципах приватної власності й конкуренції. Водночас інститутами ринку є не тільки такі його базові характеристики чи складники, як приватна власність, конкуренція та інші, але і його інфраструктурні функціональні елементи – банки, біржі,

інвестиційні фонди та інші фінансові й торгово-посередницькі структури [1, с. 22].

Економічними інституціями й інститутами вважаються сформовані правила, норми, традиції – інституції; такі утворення, як власність, економічна ментальність, а також організаційно-правові структури, установи, організації – інститути, що консолідують і спрямовують взаємодії індивідів в економіці [3, с. 133]. На думку С. Панчишина та А. Сохецької, інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають обмеження для економічних суб'єктів, які формуються в межах тієї чи іншої системи координат господарської діяльності [1, с. 25].

Можна також додати, що необхідно враховувати інституціональну структуру суспільства, його формальні і неформальні рамки, засади, котрі склалися історично, щоб зрозуміти, яким чином найрезультативніше вводити нові правила в життя. Тому на рівні держави необхідно створювати ефективніші механізми – альтернативні варіанти сталого розвитку, що зважають на національну специфіку. Цілком можливо, що під таким варіантом слід розуміти саме ноосферні принципи сприйняття екологічних проблем, гармонії. У ракурсі цих ідей висловлюється у своїх дослідженнях Ю. В. Яковець [7, с. 20], який вважає, що зараз, коли виявилися і загострилися глобальні проблеми, стало зрозумілим неможливе стихійне становлення ноосфери, що її наближення можливо тільки завдяки проектуванню майбутнього за допомогою людського розуму, передусім науки.

Ці загальнофілософські міркування створюють базу для усвідомлення і визнання того факту, що слід регулювати структуру потреб, переходити до соціально-екологічного напрямку господарювання на базі економіки знань.

Проте процес інституціоналізації аграрної сфери буде досить тривалим. Ми вважаємо, що на початковому етапі, він повинен включати законодавче встановлення норм і правил, які регулюватимуть можливі варіанти співпраці економічних суб'єктів. У довгостроковому періоді необхідне визнання встановлених норм та правил і їх закріплення не лише на рівні законів, а й

традицій, звичаїв. Згідно з Г. Б. Клейнером, особливості інституціональних трансформацій полягають, з одного боку, у необхідності гармонійної взаємодії інституціональної системи з культурною, когнітивною та еволюційно-генетичною системами, а з іншого – в обмеженості рівня свободи при її трансформаціях [2, с. 40].

По своїй суті, інституційна інфраструктура є не самостійною галуззю або підгалуззю, а обслуговує їх у ролі підсистеми, що управляє. Вона формується з організацій, які безпосередньо управляють відтворювальним процесом або обслуговують сферу обігу (наприклад, установи фінансово-кредитної і банківської систем, обчислювальні центри тощо). Інституційна інфраструктура функціонує на різних рівнях господарської діяльності в межах суб'єкта господарювання (регіону, сектору, підприємства), де складаються і виконуються різні господарські плани.

На наш погляд, концепція інфраструктури має мати дві характерні риси: з одного боку, вона обґрунтовує необхідність нарощення економічної діяльності держави, а з іншого – обмежує її такою сферою економіки, де створюються загальні умови зростання ринкового господарства. В сучасному глобалізованому світі значно підвищується значення відповідних інститутів, які здатні формувати та підтримувати діяльність економічних систем. Визначальну роль при цьому відіграє держава, тобто інститути, які вона створює. З. Ватаманюк указує, що нині ефективна держава потрібна для надання суспільству товарів і послуг, а також створення правил та інститутів, які забезпечують однакові для всіх правила гри і нормальне функціонування ринку, а людям – добробут [1, с. 7].

Важливу роль у створенні передумов для розвитку аграрної сфери відіграє інституційна організація її державної підтримки і субсидіювання, а також здійснення урядом координації та контролю бюджетних фінансових потоків в аграрний сектор. В Європейському Союзі, функціонує потужна інституційна організація надання, використання та контролю аграрних субсидій, яка зумовлюється дією якісних інститутів, забезпечуючи не тільки

підтримку аграрного сектору, а й захист суспільних інтересів та вимог макроекономічних взаємовідносин. Слід відзначити, що інститути в цих країнах розрізняються не тільки залежно від власне цих держав, але й усередині їх за різними етапами розвитку і механізмами захисту аграрної сфери.

Вчені-аграрники наголошують, що саме невідповідні потребам ринку інституціональні умови стримують розбудову ефективної аграрної реформи, адже остання не як константа, а правила гри (інституції) уособлюють неефективність [3, с. 133].

На нашу думку, базовим для аграрної сфери є інститут власності, який забезпечуватиме чіткі і гарантовані правила розмежування майнової відповідальності, оскільки основою реформування було закріплення права власності на землю та засоби виробництва, створення реального власника. Внаслідок ринкових трансформацій ліквідовано державну монополію на економічну діяльність, але через відсутність відповідного інституційного середовища позитивний ефект від реформ знизився. Не можна, сьогодні говорити про ефективну та конкурентоспроможну аграрну сферу без досягнення відповідного рівня інфраструктурного забезпечення. На наш погляд, ступінь зрілості інфраструктури визначається відсутністю організаційно-інституціональних обмежень між суб'єктами щодо виробництва та реалізації продукції. Також важливим фактором є системна єдність усіх інституцій економічної системи на шляху від безпосередніх товаровиробників до споживачів. Базова роль при цьому відводиться саме інституціональній інфраструктурі.

В умовах глобалізації ринків і загострення конкуренції все більше уваги в реалізації основних засад державної аграрної політики приділяється питанням якості й безпечності аграрної продукції. Успішне їхнє вирішення пов'язане із формуванням системи інституцій, що забезпечать функціонування національної системи технічного регулювання у сфері продовольства. Створення та розбудова інфраструктури якості включає такі основні напрями: стандартизація, метрологія, оцінювання відповідності, акредитація, ринковий

нагляд. Стандарти якості й безпечності продовольства є серцевиною системи технічного регулювання і тому від реального стану в цій сфері значною мірою залежить якість і конкурентоспроможність харчової продукції.

У контексті дослідження інституціональне забезпечення аграрної сфери визначається як сукупність інститутів (економічних, правових, соціальних, фінансових, науково-технічних, інформаційних), які підтримують зв'язки відповідно до визначених державою конфігурацій з метою забезпечення її сталого розвитку. Інституціональна інфраструктура є специфічним видом інфраструктурного забезпечення, яка спрямована на формування та підтримання динамічного розвитку підприємств аграрного сектору та харчової промисловості, забезпечення фінансової основи для розвитку соціальної інфраструктури. Її базовими складовими повинні стати фінансово-кредитна система, об'єкти інвестиційної та інноваційної інфраструктури, державне страхування, заклади науково-консультаційного забезпечення.

В умовах глобалізації та входження до світових економічних систем від українських підприємств вимагають трансформації у потужні транснаціональні промислові групи, корпорації, об'єднання, міждержавні промислові й торговельні угруповання, створення мережі холдингових та лізингових компаній, науково-технічних центрів, технополісів, технопарків та інше. Тому на сучасному етапі розвитку аграрної сфери необхідно особливу увагу приділити формуванню інформаційно-консультаційного і фінансово-кредитного забезпечення, інноваційної та інвестиційної інфраструктури.

Необхідність формування дієвого інституційного забезпечення є базисом для розширення фінансових можливостей аграрної сфери та обумовлена низкою чинників, що мають системний характер: ускладненням у післякризовий період ситуації з розширенням можливостей фінансування розвитку підприємств за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання; недосконалою практикою фінансування підприємств комерційними фінансово-кредитними інституціями (банками, інвестиційними, лізинговими та трастовими компаніями, фондами); низькою інституційною спроможністю

фінансової підтримки можливостей розвитку підприємств за рахунок бюджетних коштів; невідповідністю стану та рівня інституційно-правового забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств; несистемністю державної політики стратегічного планування та реалізації запланованих заходів; несформованістю стратегічних і навіть середньострокових програм переходу до сталого розвитку підприємств, що відображає орієнтованість органів влади на вирішення поточних соціально-економічних і політичних проблем галузі.

Доцільним є створення цільової комплексної програми моніторингу інституціональної інфраструктури аграрної сфери, яка має орієнтуватися на аналіз зовнішнього середовища розвитку території з погляду забезпечення сприятливих умов для роботи інвесторів, оцінку сильних і слабких сторін галузі з позиції національних та регіональних стимулів, рівнів системних ризиків та інфраструктурної забезпеченості.

При цьому дієву роль у створенні сприятливої ділової атмосфери в аграрній сфері може відіграти моніторинг інституціонального середовища з позиції сприятливої дії на базові умови відкриття та розвитку різних форм аграрної діяльності в напрямках: розробки регулярного і достовірного регіонального прогнозу і статистики з номенклатури позицій виробництва товарів і послуг, що вимагається для інвесторів; моніторинг стану ділового клімату і рівня життя населення; надання бази даних щодо фактичної правової практики вирішення господарських суперечок; оцінка перспективних для кожного конкретного регіону галузей аграрної сфери, що базуються на можливостях та сильних сторонах ресурсів галузі й регіонів, які створюють навколо себе мікроклімат зростання; оцінка розвиненості сучасної інфраструктури з позиції сприяння господарській діяльності, безперебійності роботи комунальних служб і транспортних комунікацій, стану екологічної захищеності довкілля; забезпечення спадкоємності та безперервності планів розвитку на всіх рівнях.

Отже розвиток економіки аграрної сфери може стимулюватися або обмежуватися інституціональним середовищем, системою інститутів, що сформувалася і розвивається в цьому середовищі. Створення цілісної взаємодоповнюючої системи інституціональних індикаторів може виявити роль інституціонального середовища у формуванні соціально орієнтованої економіки. Це дасть змогу зрозуміти ключову роль інститутів у вирішенні проблем, пов'язаних із природокористуванням. Зокрема, саме інституціональні складові зумовлюють необхідність здійснення ретельної експертизи чинного законодавчого поля з позиції його відповідності міжнародним стандартам і вимогам сталого розвитку.

Література:

1. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / [З. Ватаманюк, С. Панчишин, О. Дорош та ін.]; за ред. З. Ватаманюка. – Л.: «Новий Світ-2000», 2005. – 648 с.
2. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем / Г. Б. Клейнер. – М.: Наука, 2004. – 240 с.
3. Малік М. Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132–139.
4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; [пер. з англ. І. Дзюб]. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
5. Оцінка техніко-економічного стану об'єктів інфраструктури та виробничих фондів України: [монографія] / Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Корецький М. Х., Дацій О. І. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 375 с.
6. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навчальний посібник / А. А. Ткач. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
7. Яковец Ю. В. Об устойчивом развитии и экологических циклах / Ю. В. Яковец // Экология и жизнь. – 1999. – № 4. – С. 19–22.